

Gabriel Ensenyat Pujol

JOAN FUSTER I JOSEP MELIÀ

L'endemà de la publicació de *Nosaltres, els valencians* es plantejà la confecció d'una obra de característiques similars sobre Mallorca, o a escala balear. L'impacte del llibre de Fuster havia estat profund i la necessitat d'endegar l'equivalent mallorquí era peremptòria. La reflexió plantejada pel suecà no podia passar debades en una illa, en realitat a tot l'arxipèlag, que patia una problemàtica (de fet, un conjunt d'adversitats) en molts aspectes comuna al País Valencià, però, a més, corregida i augmentada a causa de l'impacte del boom turístic i del gran procés immigratori que comportava, amb totes les seqüeles d'incipient balearització, despersonalització i aculturació cada cop més accentuades, galopant castellanització lingüística, etc. D'aquesta manera, podem dir, es posava la base de la relació entre Joan Fuster, un autor ja consolidat, i un jove Josep Melià, aleshores a l'inici d'una trajectòria que finalment va tenir vessants diversos, a més del professional, sobretot com a escriptor i polític.

1. RELACIÓ PERSONAL/EPISTOLAR

Fuster el 1962 ja era prou conegut a les Illes pels seus anteriors assajos i articles en revistes, a més dels seus llibres de poemes i dels estudis històrics i literaris que havia publicat sobre temes com els moriscs, sant Vicenç Ferrer, Ausiàs March o sor Isabel de Villena. Sobretot, durant la dècada dels cinquanta havia participat en diverses iniciatives i publicacions de l'Editorial Moll. Manuel Sanchis Guarner, establert a l'illa per imperatiu legal, també hi jugava un paper important i degué ésser ell qui posà en contacte Fuster i Moll. També va prendre part en iniciatives dutes a terme a Mallorca. El maig de 1959 va assistir a les famoses converses literàries que promovia Camilo José Cela a Formentor, convidat per aquest. L'anecdota suculent amb què ens obsequia la correspondència de Joan Fuster testimonia els contactes més o menys regulars que mantenia a l'illa. Així mateix va publicar en altres llocs algun article puntual sobre la producció literària a les Balears, com «Novel·listes insulars», que aparegué a la revista *Serra d'Or* al número 39 (1963). Que Fuster, abans de publicar *Nosaltres els valencians*, ja tenia assignat un paper central entre els escriptors illencs, ho posa igualment de manifest la correspondència entre Llorenç Villalonga i Baltasar Porcel, en la qual les al·lusions a Fuster són freqüents.

He condensat sintèticament aquest punt perquè el nom –i la lectura– de Fuster ja devien ser familiars a Josep Melià abans de la publicació de *Nosaltres, els valencians*. La correspondència entre l'un i l'altre reflecteix el vincle entre els dos homes i les respectives obres.¹ Primer Melià li va adreçar per carta uns comentaris sobre *Nosaltres, els valencians* i la seva aplicació a les Balears, a través d'una obra que originàriament havia de dir-se *Nosaltres, els mallorquins*. Més tard li envià un esborrany del llibre,

¹ La copiosíssima correspondència de Fuster és en procés d'edició. Agraesc a l'amic Antoni Furió, director de l'improbable feina editora, que m'hagi proporcionat la llista completa de les més de vint mil cartes conservades per Fuster, a partir de la qual he extret els comentaris que figuren a continuació.

imprescindible perquè Fuster en fes, a part dels pertinents comentaris, el pròleg que acompanyà l'obra. Quan es va publicar, li ho comunicà. I després li agrai els comentaris favorables que n'havia fet a *Destino* i a *Serra d'Or*. L'Editorial Daedalus, editora del llibre, a través de Bartomeu Barceló, també intercanvià missives amb Fuster sobre l'assaig. El 1964 li'n sol·licitava el pròleg. L'any següent tornava a tractar-ne qüestions diverses. El 1967 Barceló li comunicava que l'obra a la fi havia passat la censura i, en sortir, li n'envià un llibre. És la petita radiografia que es pot confegir a partir de l'aplec epistolar fusterià, que no degué reduir-se a aquestes missives.

2. INSPIRACIÓ I INFLUÈNCIA DE *NOSALTRES ELS VALENCIANS*

La publicació de *Nosaltres els valencians* va tenir un ressò immediat entre el reduït cercle catalanista insular. No debades, el marc referencial de l'obra no se circumscriu de manera exclusiva al País Valencià, per bé que aquest en constituïa l'epicentre. De fet, la reflexió fusteriana s'estenia, des de València, al marc general dels Països Catalans. Així ho indicava Miquel Tarradell en una ressenya apareguda a *Serra d'Or*, premonitòriament titulada «Un llibre important». L'arqueòleg, després d'insistir en el fet que Fuster ofería «per primera vegada» una visió del passat i de l'immediat present del poble valencià, situava el text en l'espai català comú, ja que servia als «altres catalans». Tarradell estenia el raonament indicant que «la majoria de les xacres que Fuster denuncia en la societat valenciana també es troben a la Catalunya estricta o enllà del mar». Calia, doncs, llegir l'assaig des d'una òptica de complementarietat nacional: «el problema, per als uns i per als altres, no és pas d'acceptar en bloc o de rebutjar detalls del llibre de Joan Fuster», conclouïa Tarradell.²

Efectivament, «enllà del mar» aviat aparegueren uns primers comentaris sobre l'obra. Jaume Vidal Alcover va comentar el llibre a les pàgines de *Levante*, però en clau només valenciana. A Mallorca, la ressenya més extensa la va fer Josep Maria Llompart a les pàgines del *Diario de Mallorca*, el 21 de juny de 1962. Llompart emmarcava l'obra en el conjunt català i reconeixia la influència retrospectiva de *Notícia de Catalunya* respecte de *Nosaltres, els valencians* i el cas valencià. En fer una valoració del volum, observava que Fuster era un escriptor que no es deixava entabanar per «cómodos espejismos», perquè «le duele su país y por ello no vacila en someterlo a las más dolorosas disecciones». A continuació explicitava les preocupacions de l'assaig fusterià i acabava demanat quan en sortiria un de semblant a les Illes:

En efecto, la historia de estas tierras y estos pueblos —el Principado, Valencia, nuestras islas— que, aun a riesgo de herir ciertas susceptibilidades de provincia, llamamos 'catalanas', ha sido objeto de deformaciones demasiado grandes, demasiado confusionarias (...) para no justificar sobradamente la urgencia con que Vicens Vives lanzaba su divisa: «conèixer-nos». De aquí que *Notícia de Catalunya* y *Nosaltres, els valencians* sean dos libros que se complementan recíprocamente, y que el primero sirva al segundo como punto de partida para establecer, sobre la base esencial de la catalanidad, los rasgos específicos y caracterizadores del país valenciano y analizar los problemas que tales rasgos han planteado a través de la historia y plantean en la

² Cifr. Gabriel ENSENYAT: *Joan Fuster i els mallorquins. El debat identitari a la Mallorca tardofranquista*, València, Edicions 3 i 4, 2022, p. 57.

actualidad. (...) ¿Cuándo tendremos en las manos un libro que se titule *Nosaltres els mallorquins*, o mejor, si se quiere, *Nosaltres els balears*? He aquí una pregunta que debiera ser contestada con urgencia.³

I, en efecte, aviat un grup de persones, Llompart i Melià entre elles, miraren de posar-hi fil a l'agulla. Francesc de B. Moll, en les seves memòries, explica que la recepció de *Nosaltres els valencians* tengué l'efecte immediat d'estimular la concepció d'un llibre semblant entre els intel·lectuals illencs. Ell mateix i Josep Maria Llompart n'eren uns bons candidats, segons l'opinió acreditada entre el cercle lletraferit insular. Però no acabaven de veure clar el propòsit, ateses les nombroses llacunes que presentava la investigació feta fins aleshores sobre els aspectes que hauria de tractar l'assaig. La torxa, finalment, fou recollida pel jove Josep Melià. Aquest, a la introducció d'*Els mallorquins*, no pot estar-se de remarcar el revulsiu que significà l'aparició del llibre de Fuster i la necessitat de fer-ne un de semblant en clau mallorquina. Les seves paraules introductòries constitueixen la millor descripció del procés de confecció de l'obra:

Un horabaixa de la tardor de 1962 vaig visitar Josep Maria Llompart al seu despatx de l'editorial Moll. A l'amic, que no al conseller editorial, vaig exposar el meu propòsit de dur a terme un treball d'identiques intencions civils a *Nosaltres, els valencians*, llibre admirable, que jo havia llegit i rellegit fent el servei militar a Melilla. Dins la saleta acollidora de can Moll –llibres a balquena i un innegable aire intel·lectual– ens congregàrem l'esmentat Llompart, Jaume Vidal Alcover, Gregori Mir i la que avui és la seva esposa. A tots ells els vaig exposar l'esquema del meu llibre, la tesi sobre la qual pensava estructurar-lo i els materials que hauria de menester per posar-li acabament. En realitat, acudia a veure J. M. Llompart perquè, en la crítica que havia fet al llibre de Joan Fuster, al *Diario de Mallorca*, reclamava la urgència d'assolir una empresa similar pel que feia al nostre territori insular. També a mi, aleshores, em semblava tot allò d'una urgència enterbolidora. Però, arribada l'hora d'empènyer, qui més qui menys en va sortir amb molt bones paraules i, en el balanç d'aquella reunió, jo en vaig treure més de desànim que d'ajuda.⁴

I és que, continua Melià, els contres semblaven superar els pros. D'antuvi, hi havia el mateix problema que a València, derivat de la manca lacerant d'estudis previs, aprofitables. Les històries generals de Mallorca que existien eren antigues i diletants. O, simplement, inservibles. I molts camps d'estudi romanien del tot inexplorats. En realitat, l'època més coneguda (i encara...) aleshores era l'edat mitjana, amb els «grans» temes: la conquesta i el poblament, la monarquia privativa, les revoltes... Però a partir de la Germania i a mesura que hom s'aproximava a l'època més contemporània el coneixement dequeia exponencialment. Això, sense tenir en compte l'«amateurisme» generalitzat que caracteritzava els treballs històrics. Aquest, doncs, era el panorama desolador en què es trobava Melià a l'hora d'escometre la confecció del llibre: o no hi havia bibliografia o la que existia, a més d'escassa, era antiga. Joan Fuster havia tengut el mateix problema i se n'havia sortit a base d'intuïcions, formular hipòtesis, anar més enllà del material bibliogràfic disponible i, en definitiva, aplicar la sagacitat pròpia de

³ *Ibidem*, pp. 57-58.

⁴ Josep MELIÀ: *Els mallorquins*, Palma, Editorial Daedalus, 1967, p. 21.

l'intel·lectual amb recursos. No hi havia més cera que la que cremava, a les Balears i al País Valencià, i calia carregar amb el que es trobava a l'abast.

Encara el 1971 Guillem Frontera comentava el problema que tenia confegir un assaig d'aquest tipus amb un balanç tan pobre de treballs especialitzats, que per força havia de repercutir en un resultat final indecís i insatisfactori (*Ultima Hora*, 22/6/71):

La nostra falta d'estudis monogràfics que ens puguin relacionar, per a la seva comprensió, amb tota una sèrie de problemes és radicalment catastròfica. El llibre de Josep Melià, *Els mallorquins* va ésser –a part una valoració crítica que ara no intent fer– tota una mostra d'on pot arribar l'intel·lectual mallorquí a l'hora de plantejar-se globalment lo que l'artanenc en diu, important una paraula del Principat, el nostre “tarannà”. Tot intent com el d'en Melià toparà sempre amb el mateix inconvenient: la falta de proves per demostrar qualsevol cosa. De forma que, mentre no s'hagi investigat sistemàticament el nostre passat i no hagin sortit aquestes proves, és una empresa temerària qualsevol intent de definició real que volguem fer de nosaltres mateixos.

Deixant de banda la problemàtica comuna entre València i Mallorca –és a dir, compartida entre un Fuster i un Melià que hagueren de fer malabarismes a l'hora de bastir d'una base prou sòlida els respectius assajos– ara s'hi afegia una nova dificultat per a qui volgués escometre la confecció de l'equivalent mallorquí del llibre del suecà, la «responsabilitat» de la qual requeia en Fuster:

Com exposà, sense recatar-se gens, el meu bon amic Jaume Vidal Alcover, el llibre que em proposava d'escriure ja naixia tarat. Primer, per manca de materials, que, si poc abundosos en tot el que es refereix a Mallorca, en la qüestió socio-econòmica els crèiem pràcticament inexistents. Després –i això semblava ésser el que més els esgarriava– perquè ningú no podia emprendre una comesa d'aquella índole després de l'èxit aconseguit pel llibre de Joan Fuster.⁵

El tempteig, doncs, serví per posar damunt la taula la dificultat de la comesa. Però no per a fer desistir Melià. Amb *Els mallorquins* s'acomplia el desig expressat una dècada abans per Jaume Vicens Vives. Josep Melià n'era ben conscient quan escrivia:

Pobre de mi, que als vint-i-cinc anys escric el meu primer llibre, si pretengués assolir el nivell de l'obra de Joan Fuster (...). Pitjor encara que si pensés que el meu llibre clou una trilogia, les dues primeres fites serien la *Notícia de Catalunya* de l'inoblidable mestre Jaume Vicens i Vives i el mateix llibre d'En Fuster.⁶

Efectivament, la trilogia, o com ho hàgim de definir, es tancava. Però, enmig, havia estat decisiu *Nosaltres els valencians*. Aquí el nexa era ben directe. Després de Fuster ja no era possible escriure despreocupadament sobre aspectes identitaris. Ni reduir-los a folklorismes banals. O a regionalismes «ben entesos», d'aquells que ofrenen noves glòries a Espanya. Una part de les manifestacions que varen tenir lloc a Mallorca durant els anys següents no s'entendrien sense la prèvia existència de *Nosaltres els valencians*. De fet, després de la publicació de *Nosaltres els valencians* no només se suscità la necessitat de fer-ne l'equivalent mallorquí. A Galícia se'n va intentar una rèplica, *Nos, os galegos*, que finalment no va reeixir. I a Menorca, s'acaba de trobar un manuscrit, ara mateix en procés de publicació, escrit per Andreu Murillo, d'evident

⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶ *Ibidem*, p. 21-22.

inspiració fusteriana i melianista. Retornem, però, a la qüestió de l'autoria del futur assaig illenc com a resposta al valencià, a través del testimoni de Francesc de B. Moll en què parla d'aquest interès i de qui es pensava que en podia ser un bon candidat:

[El poeta Joan Roig i Montserrat] es mostrava preocupat per l'apatia i la calma gèlida dels mallorquins envers de les coses i em demanava si jo o algú altre no podria escriure un *Nosaltres els mallorquins*, semblant al *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster. I jo li deia, en carta de resposta: «No veig qui ho pugui fer, per ara. Jo no som capaç. Crec que En Llombart ho podria fer, però a base de deixar-lo tranquil durant un any sense fer altra cosa que rumiar i escriure...».⁷

La veritat és que l'autoria era un problema. O, millor dit, «el» problema. Perquè hom veia la necessitat de fer el llibre però no l'autor. Les incitacions de Vicens Vives, la dècada anterior, que reclamaven «notícies» del País Valencià i les Balears no tengueren resposta entre historiadors avalats per tesis doctorals. Cap docte acadèmic va contestar. Ho hagueren de fer dues persones titulades en dret. Fuster mateix, al pròleg d'*Els mallorquins*, remarcava aquesta dificultat, així com uns dubtes, que no hem d'atribuir a cap falsa modèstia, d'haver estat ell el millor candidat a l'hora d'endegar la reflexió valenciana, de la mateixa manera que el jove Melià no venia acreditat per un currículum que el predestinàs a concebre l'epígon mallorquí. El problema, com hem dit, no eren les persones, ells dos, sinó el context i la migradesa d'estudis i reflexions prèvies. Però, en fi, ens ve a dir Fuster a continuació, algú ho havia de dur a terme, perquè era necessari i urgent i quan un hom fa el que cal fer, més i tot quan ningú més no s'hi «atreveix», això només pot merèixer l'aprovació:

Les meves aprensions prèvies van ser penoses, greus. Jo no era historiador com Vicens, ni filòsof com Ferrater, ni canonge com Carles Cardó, ni gran escriptor com Gaziel o lloable fanàtic com els pamfletaris innominats. Sense cap títol decent que m'avalés, vaig publicar *Nosaltres, els valencians*. Sé millor que ningú quins són els defectes d'aquest llibre, i no em gloriaré d'haver-lo escrit. Ara: amb tota la bona fe del món vaig fer el que creia que calia fer, això és, "l'examen de consciència" i el "mirar els fets cara a cara" des de l'angle «valencià». Ningú no hi gosava: el meu mèrit, si mèrit és, serà l'atreviment.

Josep A. Melià ens dona avui uns *Els mallorquins*. Tampoc ell no pot exhibir unes «cartes de creença» massa excepcionals: és un xicot de vint-i-cinc anys, nascut a Artà, que es guanya la vida fent d'advocat a Madrid, i que deu haver maquinat una mica de literatura d'amagat i a estones perdudes. Llegint el seu original, però, he vist de seguida que Melià no necessitava cap garantia preliminar. Com jo, ha fet el que creia que calia fer, quan ningú no hi gosava. ¿Què més podríem demanar?.⁸

El 1969 Josep Melià, entrevistat al diari *Ultima Hora* per Jacint Planas Sanmatí (10/10/69), argumentava exactament igual que Fuster. Deia que havia escrit *Els mallorquins*:

Porque nadie lo escribía y consideré que era necesario. Y como veo que aquí la gente es muy aficionada a criticar las cosas que hay que hacer pero que nadie hace, decidí hacerlo aún a sabiendas de que lo haría peor que muchos que podían hacerlo infinitamente mejor, pero yo, por lo menos, lo hice. Y como lo que interesaba es que se hiciera, ya tenemos un primer elemento a partir del cual trabajar.

⁷ G. ENSENYAT: *Fuster i els mallorquins... cit.*, p. 176.

⁸ Joan FUSTER: *Pròleg*, a J. MELIÀ: *Els mallorquins..., cit.* p. 12

Deu anys més tard Melià va recuperar la primera versió d'*Els mallorquins*, alhora que la va refer i, en vespres de les primeres eleccions del postfranquisme (a les quals es presentava com a candidat del partit Unió Autonomista, centrista i a cavall entre el regionalisme i el nacionalisme), en sortí un nou llibre titulat *La nació dels mallorquins*. L'obra mantenia el mateix esperit que l'altra, però adaptat a la realitat d'aquell moment (cosa que vol dir que el to fusterià havia perdut part d'intensitat, i el pròleg va desaparèixer), que tanta il·lusió va generar, primer, seguida de la mateixa dosi de frustració, ben aviat.

3. EL PRÒLEG DE FUSTER A *ELS MALLORQUINS*

No fa falta dir que resultava peremptori que *Els mallorquins* aparegués prologat per Joan Fuster. Ambdós assagistes havien comparegut en el moment oportú. I, cada un en el seu àmbit (i amb les pròpies característiques), esdevingueren el millor *maître a penser* del moment quant al factor identitari i la futura projecció d'aquest. Fins i tot ambdues obres, sense ésser fruit de la ploma de dos historiadors, esdevingueren sengles propostes de modificació de la narració espanyola. Potser, tal com es plantejaven, úniques en tot l'estat, en la mesura que oferien una interpretació de la pròpia història al marge de l'oficial espanyola.

Joan Fuster, al pròleg, bàsicament subratllava dues coses. La primera, la imperiosa necessitat d'oferir sense embuts disseccions sobre la societat diguem-ne «catalana» que anassin més enllà del Principat –i d'un Principat que acostumava a eludir-les quan tocaven altres territoris que no fossin l'estricta marc català. Aprofitem literalment la seva reflexió:

Com era lògic, també tots els intents de què ara parlo tenen per àmbit d'anàlisi exclusivament el Principat. El clima, els precedents i el grau de sensibilització nacional són, entre l'Ebre i els Pirineus, més densos que no pas a les Illes i al País Valencià. I per una inèrcia morbosa de segles, l'òptica «comunitària» del homes del Principat s'ha restringit a aquells límits. Un aspecte del «problema», un aspecte que un dia o l'altre hauran d'afrontar sense circumloquis, consisteix precisament en això; en la «inhibició» del Principat davant les «realitats» fraternes de les Illes i del País Valencià. Sovint, aquesta inhibició es revesteix d'una escrupolosa delicadesa, i voldria justificar-se amb l'excusa de no despertar «recels» en «mallorquins» i «valencians». Els recels a témer són els que suscitaria l'aparença d'un «imperialisme» irradiat des de Barcelona: «el perill català», que deia un libel·lista veí de València. Però –curios!– la inhibició és cronològicament anterior o totalment desconnectada dels possibles «recels». La suspicàcia localista, com sempre, s'equivoca de diana. No solament no hi ha hagut «imperialisme», sinó que l'«abstencionisme» ha tocat extrems quasi suïcides. Tot es reduïa, com a màxim, a vagues declaracions de principi, platòniques, en el sentit de reconèixer la «unitat» tradicional i de fer vots per la seva reconstrucció. Les raons tàctiques que podien haver aconsellat una tal actitud, però, ja no eren vàlides. I a l'hora d'una vertadera «revisió» de les qüestions pendents, aquesta havia de ser-hi inclosa: si més no!».⁹

El segon aspecte sobre el qual insistia Fuster era la ignorància existent de portes a fora sobre les Illes («¿Què sé jo, què sap un “valencià”, un “català” respecte a les

⁹ *Ibidem*, p. 11.

Balears? Quatre vaguetats, absorbides en la lectura de versos il·lustres, en viatges ràpids, en obsessions poc sedimentades»). Per això, continua,

Necessitàvem una sinopsi clara, resoluda, puntualitzadora. Els clixés de manufactura literària o patriotera no aprofiten per a res, quan volem encarar-nos seriosament amb unes quantes qüestions capitals. Calia que algú –algú mallorquí– ens proveís d'això: d'un primer instrument d'aproximació. És el que avui ens proporciona Josep Melià. Per als catalans continentals, aquest llibre serà una revelació: la revelació de les Illes, de les Illes «reals», més enllà de les imatges de cartell publicitari i de les efusions de fraternalisme lingüístic, a què estem acostumats. Un poble és una «gent» –una societat– i no un panorama ni una entelèquia sentimental. Melià, amb *Els mallorquins*, ens condueix i ens acosta al coneixement d'aquest tros de societat nostra que viu a les Illes. Fins ara ens havíem negligit massa, els uns als altres: és hora ja –és hora, exactament–, de superar aquesta negligència letal. Heus-ne ací, doncs, una oportunitat.¹⁰

Ja he indicat que el pròleg va ésser eliminat de la nova edició del 1977, *La nació dels mallorquins*. En realitat, les característiques de l'obra reflectien el moment polític, just abans de les primeres eleccions del postfranquisme. Els canvis no només eren deguts a l'anterior acció de la censura, que havia amputat setanta o vuitanta pàgines de l'original (així ho afirmava l'autor el 1975, entrevistat per Llorenç Capellà). També s'hi detectava un canvi de to –diguem-ne que una «adequació»– per part d'una persona que es preparava per concórrer a la imminent convocatòria electoral i, per tant, calia que el missatge fos més «possibilista». En fi, Fuster començava a fer-se incòmode, i si no només cal veure el distanciament i més que en aquelles saons hi posava per enmig un Ernest Lluch abans fusterià, però que aleshores, de la mà del PSC, devia concebre aspiracions que anaven més enllà del marc català. Unes expectatives, en tot cas, consumades més tard, quan arribà a ministre de Felipe González. Melià, passat el fracàs de l'opció política insular, també obtingué recompenses de la mà d'Adolfo Suárez.

4. ALGUNS COMENTARIS DE L'UN SOBRE L'ALTRE

Tot just aparèixer *Els mallorquins*, Fuster en va publicar uns comentaris afalagadors a *Destino* i a *Serra d'Or*. Si tenim en compte que l'escriptor de Sueca gaudia de força predicament en terres catalanes, el judici fusterià era un aval per tal que el llibre transcendís més enllà de les Balears. Ja hem vist que Josep Melià al seu llibre s'havia referit a *Nosaltres, els valencians*. Més amunt hem comentat l'impacte de l'obra i la necessitat expressada per diversos intel·lectuals mallorquins de fer-ne l'epígon insular. Melià va ésser uns dels qui assistiren a la presa de contacte entorn de la qüestió i, finalment, en fou l'executor material. Tot fent referència també a *Notícia de Catalunya*, de Jaume Vicens Vives, que prèviament havia indicat el camí a seguir, l'artanenc assenyalava la transcendència d'aquests dos assajos:

Dins aquesta línia de propòsits clars i de resultes familiars, l'autor desitjaria que els lectors mallorquins que s'interessin per la problemàtica exposada en aquest llibre llegissin, si no ho han fet encara, la *Notícia de Catalunya* i *Nosaltres els valencians*. Per a mi són dos llibres de capçalera, que he mirat i remirat una vegada i altra. De segur que

¹⁰ *Ibidem*, p. 14.

ells ajudaran a subsanar les llacunes, omissions i deficiències que el lector primmirat trobi en el volum que ara té a les mans.¹¹

Anys més tard, el 1977, Josep Melià, després de destacar que Fuster era «un liberal progresista y antidogmático; un nacionalista racional y levemente agnóstico», remarcava que l'assaig

Reconstruye las páginas desconocidas de la historia valenciana con la misma fuerza con la que puede dar un contrapunto venenoso a aquellas otras consumidas por el tópico y el patriotismo habitual. El resultado, como no podía ser menos, es un libro de alta conciencia cívica, que ha jugado un papel excepcional en el recobramiento de la personalidad política y cultural del País Valenciano, y que incluso a nivel de denominación colectiva o de siembra de una actitud cívica es de estas raras obras que consiguen ganarse a pulso no sólo un lugar en la historia literaria sino en la historia general.¹²

Òbviament, ara i adés hom ha remarcat el lligam entre tots dos llibres, com ja hem vist. Afegim-hi, només a tall de mostra, la valoració tardana (realitzada amb motiu de la mort de Melià) que en feia algú com l'historiador Miquel Barceló que, atesa la seva condició d'arabista i les pròpies conviccions personals, havia manifestat discrepàncies entorn de determinats plantejaments de l'un i l'altre, però no de la incitació intel·lectual inherent a ambdues obres:

Melià publicó en 1967 un libro espléndido, *Els mallorquins*. Este libro es claramente consecuencia del de Joan Fuster, *Nosaltres els valencians*. (...) Que yo recuerde, en 1967 no había más propuestas de modificación historiográfica de la narración española que estas dos. Ambas dependían de la existencia de una narración subalterna escasamente sintetizada antes. En el caso de Mallorca, la calidad historiográfica era muy escasa y Melià tuvo que fiarse de ella.

Los dos libros fueron, sin embargo, escritos con la convicción, por lo menos inicial, de que las narraciones historiográficas, alternativas en este caso a la española, eran herramientas –se decía así, creo– para la producción de la conciencia social diferenciada indispensable en la movilización política, en la alteración de la realidad. Todo ha resultado ser más complejo. Casi nada hay en el libro de Melià que no sea técnicamente argüible. Dicho de otra manera, es fácil mostrar que el esquema narrativo de *Els mallorquins* es erróneo o puede simplemente ser sustituido por otro. Pero es destacable que en la academia mallorquina o balear nadie está en disposición de hacerlo. Tan potente fue la síntesis de Melià como irrelevante la historiografía posterior.¹³

5. UNA CATALANITAT INDISCUTIBLE DEÇÀ I DELLÀ MAR

Si hem de remarcar un punt de contacte a nivell de plantejament a l'hora de definir la identitat valenciana i mallorquina –per extensió, al conjunt de les illes, ja que la reflexió de Melià té un abast insular, malgrat el títol més restrictiu del llibre– aquest el constitueix l'origen català d'ambdós països a partir de les respectives conquestes del segle XIII. No és que l'artanenc necessitès l'aval fusterià –és a dir, que Fuster, abans, l'hagués plantejat nítidament pel que fa al País Valencià– per arribar a aquesta conclusió, perquè històricament és un fet indubtable i havia estat indicat per nombrosos estudiosos. Però sí que a l'hora d'exposar-lo de manera tan clara (amb un apartat del

¹¹ Josep MELIÀ: *Els mallorquins...*, cit., p. 22.

¹² *Ibidem*, pp. 58-59.

¹³ Miquel BARCELÓ: "Melià", *El País*, 23 juliol 2000.

capítol sisè titulat «La catalanitat de Mallorca») es fonamentava en la proposta de Fuster. I, a més, afegim, la reflexió de Melià partia amb avantatge. Perquè a les Balears no hi havia una presència aragonesa tan significativa com en terres valencianes, bé que minoritària, en el poblament del territori. Ni existien zones castellanoparlants. Joan Fuster va formular el famós dualisme, procedent de la conquesta i del procés colonitzador, amb comarques interiors sota un control aragonès que facilitava la instal·lació de pobladors procedents del regne d'Aragó i tota la franja costanera, la més extensa, poblada i dinàmica, vinculada a una ocupació de procedència catalana.

La tesi fusteriana del dualisme va ser seguida durant els anys següent per historiadors de la talla de Joan Reglà i Emili Giralt, que li acabaren de donar matís «acadèmic». Més tard s'ha abandonada, a mesura que els estudis inexistents aleshores han constatat que no es va produir una disparitat tan accentuada i que la presència del castellà a l'interior és deguda als efectes de l'expulsió dels moriscs, habitants d'aquelles contrades, i el posterior poblament dels llocs a partir d'un procés migratori de majoritari origen castellanoparlant. En tot cas, Fuster ja havia remarcat que aquella dualitat «insoluble» no afectava una «personalitat» definida sinó que, en tot cas, l'enriqueix. I, alhora, no deixava de remarcar que «Aragonesos, castellans i murcians» havien estat utilitzats com a «excuses per a deformat-nos».

El cas és que a les Balears no va tenir lloc cap dualisme estructural català i aragonès i, per tant, Melià podia escriure coses com que «això féu única la influència catalana i impedí la possibilitat d'una dualitat com la que hagué de produir-se al país valencià».¹⁴ En definitiva, les pregones afinitats que, des de la perspectiva històrica, podien establir-se entre els dos països tampoc no donaven peu a formular plantejaments mimètics.

En tot cas, quedava clar que l'acta de naixement dels dos pobles tenia unes dates concretes, que se situaven a l'entorn de les conquestes catalanoaragoneses, molt més catalana que aragonesa a Mallorca, com hem dit. A partir d'aquí, però, hi ha hagut una impugnació de la circumstància, malgrat tractar-se d'un «fet», procedent de l'anticatalanisme blaver (a València) i gonella (a Mallorca). Ha estat molt més intens a València, amb violència inclosa que fins i tot afectà Fuster.

Seria prolix fer una relació d'elements de contacte entre tots dos llibres. Citem-ne només un altre: la visió gens afalagadora que ofereix Melià de la Renaixença a Mallorca, elitista i sense connectar amb el poble. El seu parer fou debatut i era coincident amb el que per exemple havien manifestat els germans Villalonga. Els matisos que introduí poc temps després, en publicar un llibre específic sobre la qüestió, *La Renaixença a Mallorca*, no passen de superficials i fan palesa la poca simpatia de l'escriptor davant aquell fenomen cultural, que a l'illa tengué un impacte més limitat que a Catalunya, però gens negligible. En qualsevol cas fou bastant més esquifit a València, un aspecte que havia posat en relleu Joan Fuster.

¹⁴ Josep MELIÀ: *Els mallorquins...*, cit., p. 141.

6. LA RECEPCIÓ DE *NOSALTRES, ELS VALENCIANS* I D'*ELS MALLORQUINS*

Fuster i Melià, malgrat escriure dues obres de tenor similar, varen ésser objecte de dues acollides parcialment, i fins i tot paradoxalment, diferenciades. Per començar, encara que pugui semblar un tant anecdòtic respecte dels aspectes que tractam, no deixa d'ésser significatiu que *Nosaltres, els valencians* passàs sense problemes la preceptiva censura, pel que fa a les dues primeres edicions. Mentre que *Els mallorquins* hagué de romandre uns quants anys en el calaix, pendent de retocs i de l'aplicació de les tisores. Com s'explica el contrasentit? Simplement a causa de la (in)competència dels censors. O d'una permissibilitat deliberada. Resulta ben inconcebible que els dos censors que avaluaren, en dos moments diferents, el llibre de Fuster no observassin la càrrega de profunditat que contenia, quant a la formulació d'una identitat valenciana diferenciada de l'espanyola, l'única possible pel franquisme. (En realitat, al llibre, Fuster prescindia del marc espanyol com a projecte). La valoració que en feren venia a situar-se en línia d'aquell «regionalismo bien entendido» que invocava el règim (un aspecte que ara mateix no ha perdut gens de vigència, a dreta i esquerra) quan es referia a la vella cançó de la pluralitat i la varietat d'Espanya en el context de la seva unitat. Un tercer censor, més espavilat o més restrictiu, prohibí la tercera edició del llibre, el 1965, el qual ja no pogué reeditar-se fins a final de la dictadura. Melià tingué la dissort de topar-se amb un censor en línia d'aquest últim, que li feu eliminar un nombre significatiu de pàgines.

Una vegada publicats els llibres, tots dos gaudiren d'un notori èxit inicial, amb edicions aviat exhaurides i reedicions. Ara bé, des de primera hora Fuster concità adhesions i rebutjos frontals, a parts iguals. Com és ben sabut, el valencianisme convertí l'obra en una mena de catecisme, mentre que l'espanyolisme anticatalà (i antivalencià) l'anatematitzà i, a darrera, anatematitzà Fuster. Primer, convertint-lo en un ninot de falla per tal de cremar-lo en efígie, talment la pràctica inquisitorial de segles enrere contra qualsevol dissidència, o bé caracteritzant-lo com un dimoni, una representació estètica que després va fer fortuna entre un fusterianisme que sempre ha tengut el sentit de l'humor que ha mancat al franquisme, passat o present, i a tota la pesca. I després, durant la Transició, vengueren les bombes (acompanyades de pintades, anònims, etc.).

Per contra, Melià es va moure entre l'acceptació contradictòria i la indiferència (o, millor, el desconeixement, tanmateix volgut). Lògicament, el llibre va ser ben rebut entre el cercle catalanista i una bona part dels lectors cultes. A partir d'aquí cal fer determinades consideracions. Per començar, *Els mallorquins* no va suscitar un rebuig immediat i visceral com el dels qui posaren les primeres peces de l'engranatge blaver al País Valencià. Melià no tingué cap Xavier Casp ni Miquel Adlert dedicats a fabricar monstrositats anticatalanes (després d'una militància en un catalanisme literari totalment superat per Fuster) en part per fer-se un nom en una parròquia àvida de sentir a parlar d'«imperialisme de Barcelona», de «perill català», i altres nicieses. En tot cas, allò que es lamentava –ho hem vist en un escrit de Guillem Frontera– era que l'escassa qualitat historiogràfica illenca i l'absència real d'estudis sobre molts aspectes entrebancaven una reflexió com la que proposava l'artanenc.

Hem parlat d'acceptació contradictòria. Perquè? Perquè es va donar el cas que els primers receptors amb qui havia pensat Melià, la «nova burgesia» illenca sorgida del boom turístic, integrada per hotelers, constructors, promotors, especuladors i tota mena d'adeptes al negoci immobiliari, es feren els sords als suggeriments del llibre. En realitat, Melià pensava sobretot en els fills del nou grup social, conscient que la primera generació no estava preparada per entendre un missatge en clau nacional. Però aquests tampoc no han tengut ulls per veure les coses ni orelles per escoltar. El seu marc «nacional» és l'espanyol, la seva llengua amb majúscules és la de Quevedo i les Illes només arriben a corralet regional.

De fet, al seu moment (*UH*, 18/2/1971) Melià ja va corregir una afirmació anterior d'Antoni Serra, indicant que ell, a *Els mallorquins*, «nunca dije que del “boom” turístico iba a surgir a la corta una burguesía genuina y culturalizada. Dije, simplemente, que o la burguesía saldría de este fenómeno socioeconómico, más bien a la larga, o desapareceríamos del mapa». L'explicació no deixa de tenir semblança amb la famosa i tan mal interpretada afirmació de Fuster sobre que «el País Valencià serà d'esquerres o no serà». Tots dos eren clarividents respecte del futur nacional que esperava els respectius països. Fuster, que ja havia advertit que la burgesia valenciana havia abdicat en termes de país, veia (en realitat, lamentava) que l'única via per tirar endavant l'opció nacional era l'esquerrana. Melià, a l'abric dels canvis recents i trepidants que experimentaven les Balears, tenia clar que si la classe emergent no jugava la carta mallorquinista, no hi hauria res a fer. Eren dues actituds diferents, però no tant, entorn d'aquestes burgesies (o com s'hagin de denominar). Dues «burgesies» tanmateix diferenciades quant a cronologia, orígens i composició. Però igualment desertores.

Per contra, malgrat el conservadorisme de Melià, als anys setanta *Els mallorquins* va ésser una mena d'obra doctrinal per a l'esquerra nacionalista a l'hora de construir un relat alternatiu a l'espanyol. Hi va ajudar molt el fet que el nacionalisme mallorquí no tenia una pràctica política anterior suficientment massiva i estable sobre la qual poder actuar, amb correccions i ajustos. També es donava el cas que el mallorquinisme polític sempre havia patit una certa indecisió, derivada de la falta d'una idea i d'un sentiment de balearitat, de comunitat compartida entre totes les illes, que Melià correctament analitzava com a inexistent en termes generals. Per això s'hagué de basar en dos elements, altrament inqüestionables: el reconeixement del català com a llengua pròpia i el començament històric de la moderna societat mallorquina amb la conquesta catalana de 1229. Un poblament medieval aclaparadorament català reblava les dues claus i feia d'una cosa la conseqüència de l'altra.

7. FINALMENT, DUES PERSONALITATS DIFERENTS

Enmig de punts en comú i d'elements discrepants entre les realitats mallorquina i valenciana, la discordança entre Fuster i Melià va tenir lloc en el terreny de la praxi política. Fuster, com és ben sabut, es va mantenir fora de la lliça del dia a dia polític. Melià, en canvi, hi participà activament. El suecà no va prendre part en la política de partit ni es va significar a favor de cap opció determinada. Simplement, es va dedicar a formular i escampar el seu missatge, que va quallar més o menys en determinats partits,

encara que en una part dels quals fos per oposició (oposició visceral, com no podia ésser d'una altra manera). Fins i tot, el Joan Fuster dels últims anys es va manifestar força decebut per com havien transcorregut les coses en l'arena política, amb transaccions inapropiades i claudicacions perverses. Ho va demostrar a través d'una retirada de l'escena diguem-ne, amb totes les reserves del món i unes cometes necessàries, «mediàtica», concentrant-se en la seva càtedra a la Universitat de València.

Per contra, al costat de l'anàlisi, Melià en projectava tímidament una traducció política. De tota manera, igual que Fuster, no parla de fórmules concretes de vertebració nacional. L'autor proposa i creu en una profunda reestructuració de l'Estat (que després va consistir en l'actual estafa autonòmica). La seva proposta genèrica era l'encaix de les Balears amb l'Estat. I, a partir d'aquí, la desitjada articulació amb els altres territoris de parla catalana. Melià sempre va ésser una persona pragmàtica, partidària d'aprofitar les estructures per canviar-les. Especialment significatiu va ser el seu triomf, com a «regionalista» i oberturista, a les eleccions a procurador a Corts de 1974, enfront del candidat del *búnker*. L'opció nacionalista d'Unió Autonomista el 1977 no va sortir bé i s'integrà a la UCD. Afortunadament, aquella UCD balear no era com la valenciana. De tota manera, Melià duqué a terme bàsicament la seva trajectòria política fora de l'illa, a recer de la *villa y corte*, i amb fil directe amb el poder (cal remarcar que durant el bienni 1980-81 fou delegat del govern a Catalunya, després de passar per una secretaria d'estat). Una vegada que el partit es desintegrà, Melià va recalcar al CDS suarista i, finalment, s'integrà a l'aleshores partit regionalista Unió Mallorquina, al qual va contribuir a donar coherència nacionalista, abans que la corrupció engolís el projecte de centre nacionalista. I, un any abans de morir el 2000, a fer-lo decantar a favor del pacte amb l'esquerra, que momentàniament posava fi a segles de governs de la dreta. És el Melià camaleònic que –deia Antoni Serra el 1971– «juega un posibilismo oficial». I a qui es criticava que fes mallorquinisme còmodament instal·lat a Madrid. Aquí sí que les trajectòries de Fuster i Melià discorren per dos viaranys diferents.